

Chaplinove fúzy

František Gyárfáš

DIKTÁTOR / Great Dictator (USA, 1940, 126 min.)

RÉŽIA, SCENÁR: Charles Chaplin. **KAMERA:** Karl Struss.

STRIH: Willard Nico. **HUDBA:** Meredith Willson.

HRAJÚ: Charles Chaplin, Paulette Goddard, Jack Oakie a ďalší.

Z FILMOV:

1947: Pán Verdoux (Monsieur Verdoux)

1936: Moderná doba (Modern Times)

1931: Svetlá veľkomesa (City Lights)

1925: Zlaté opojenie (The Gold Rush)

1921: Kid

Keďsi u nás hrali film *Keď komédia bola kráľom* zostrihaný z najlepších nemých grotesiek. Vybraní komici boli skvelí, len názov nesedel: komédia nikdy nebola kráľom. Osudy sveta občas určujú šarlatáni a blázni, ale vždy v háve dôstojnosti či hrôzy. Moc neznáša byť smiešna.

Chaplin bol Beatles nemej grotesky – ten najväčší. Policajti Macka Sennetta boli možno zábavnejší, Laurel a Hardy absurdnejší, Buster Keaton intelektuálnejší, ale Chaplin bol najslávnejší, najinovatívnejší a najvplyvnejší. Aj neskôr, keď už komédia bola umením, sa jeho filmom *Zlaté opojenie* či *Moderná doba* zábavnosťou ani hĺbkou nevyrovnali žiadne iné (snáď s výnimkou tých od Bustera Keatona).

Vytvoril postavu tuláka Charlieho, ktorého prevádzal z filmu do filmu. Drobný mužik so seriózne zastrihnutými fúzikmi šmatlajúci v tesnom saku a tvrdom klobúku. Všetko na ňom bolo nepatričné. Bezdomovec, trvajúci na noblese; anglický gentleman zo záložne. Charlie nebol žiaden dobrák, vedel byť zlomyseľný a poradil si s najväčšími obrami. Bol sentimentálny, večne zaľúbený a vždy neodolateľne smiešny.

Chaplin postupne vyrástol z humoru banánových šupiek. Jeho hlavným cieľom prestal byť hurónsky smiech. Videl svet, s ktorým nesúhlasil, a túžil ho poraziť aspoň smiechom. Boli to odludštení obri: mechanizovaná továreň, nezamestnanosť a bieda, represívny štát. Ich už nebolo možné prekabátiť, premôcť, nakopať do zadku. Tulák Charlie prestal víťaziť. Len bránil svoju slobodu, dôstojnosť a lásku.

V Európe, Chaplinovej domovine, začali víťaziť diktátori. Muži, ktorí povýšili svoju vôľu na zákon a ostatným sa ušlo iba bezprávie. Najmocnejší z nich, Adolf Hitler, nosil fúziky ako Charlie, hystericky kričal a zúrivo gestikuloval. Hovoril strašné veci a národ Kanta, Beethovena a Goetheho mu fanaticky prikyvoval. Ostatní sa báli. Zosmiešniť práve jeho si vyžadovalo mnoho odvahy. V roku 1939, keď Chaplin *Diktátora* chystal, ešte nezúřila vojna a Hitlera obdivovali milióny na celom svete, aj v Amerike. Chaplin pochopil, že Hitlerova moc účinkuje iba na tých, čo jej veria. On sa na neho díval, ako keby ste skupine Kiss vypli zvuk. Videl zúrivo rečnacieho muža, ktorý trieskal do stola a bol smiešny. Charlie v čižmách.

„Hynkel je kombinácia Napoleona a Nižinského. Hrajúc diktátora a seba, jedného ako tragickú postavu a druhého ako komickú, som zrazu prestal byť schopný rozlišovať, ktorý je ktorý.“ (Chaplin. In: SADOUL, Georges: *Dictionary of Films*. University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1972, s. 137.)

Film *Diktátor* je dvojportrét zrodený z Charlieho: chudák a vládca. Prvý je židovský holič, ktorý v Prvej svetovej vojne stratil pamäť a po rokoch sa vracia z nemocnice do ghetta. Nechápe, že jeho svet medzitým stratil právo na existenciu. Upiera mu ho diktátor Hynkel, tiež nosiaci Charlieho fúzy.

Dejová línia ghetta je slapsticková komédia ako zo starých časov. Holenie do rytmu Brahmsovho Maďarského tanca je kúzelné, avšak celok pôsobí staromódne. Výnimočné sú len fragmenty holičovho účinkovania na fronte. Málokto ukázal absurditu vojny v takých stručných a zábavných epizodách.

Paralelne vidíme diktátora Adenoida Hynkela v každodennosti jeho všemocnosti. Hynkelova neúnavná činorodosť, tanec s lietajúcim glóbusom, a najmä návšteva spriateleneho diktátora Napaloniho sú vrcholom dokonale vystavanej smiešnosti. Podávanie si rúk dvoch hailujúcich diktátorov je jeden z najgeniálnych gagov vôbec. Kiež by to bolo bývalo stačilo. Chaplin, majster nemého filmu, v *Diktátorovi* prvý raz prehovoril. Hynkel pri rečnení prechádza do hatmatilky, ktorá pripomínala nemčinu, ale je prúdom neexistujúcich slov. Napriek tomu je mu rozumieť. Nenávisť stačí tón.

Podobnosť holiča a Hynkela by nedávala zmysel, ak by nedošlo k ich zámene. Na konci filmu reční holič v uniforme Hynkela pred davom jeho prívržencov. Vychádzajú z neho slová, ktoré by sme chceli povedať my: slušní, skromní, obyčajní ľudia. Po počiatkových rozpakoch holič stráca zábrany, rozvášni sa, prudko gestikuluje. Túži presvedčiť argumentmi a skončí krikom. Dav nadšene tleska, avšak nie je vôbec isté, že počúval obsah rečníkových slov. Chaplin zmlkol v smutných rozpakoch. Pochopil, že slová, slová, slová nič nezmenia.

Diktátorom skončila Charlieho éra. Svet prestal potrebovať komického Dávida. Keď sa Chaplin po vojne znovu objavil, už nemal Charlieho fúzy. Stal sa z neho *Pán Verdoux*, vrah osamelých žien. Cynický Modrofúz.

„Charlieho pomsta vodcovi Tretej ríše, ktorý mu ulúpil jeho švihácke fúziky, sa stala prvým bezprostredným a neohrozeným útokom proti Hitlerovi. Film vyvolal okamžitý protest nacistickej diplomacie a neskôr aj nevyberavú a očierňujúcu kampaň v časti americkej tlače. Táto kampaň sa odrazila na nasledujúcej Chaplinovej umeleckej dráhe. Nikdy potom sa už nevrátil k postavičke romantického tuláka, ktorá si získala takú slávu.“

(In: PLAZEWSKI, Jerzy, *Dejiny filmu, 1895 – 2005*, Academia, Praha, 2009, s. 177)

